

Kulturhistorisk rapport

Skalhøje II

Kogegrubefelt samt bebyggelse fra sen
stenalder og yngre bronzealder

J.nr. ÅHM 5684

Januar 2016

Ved Arkæolog Karen Povlsen

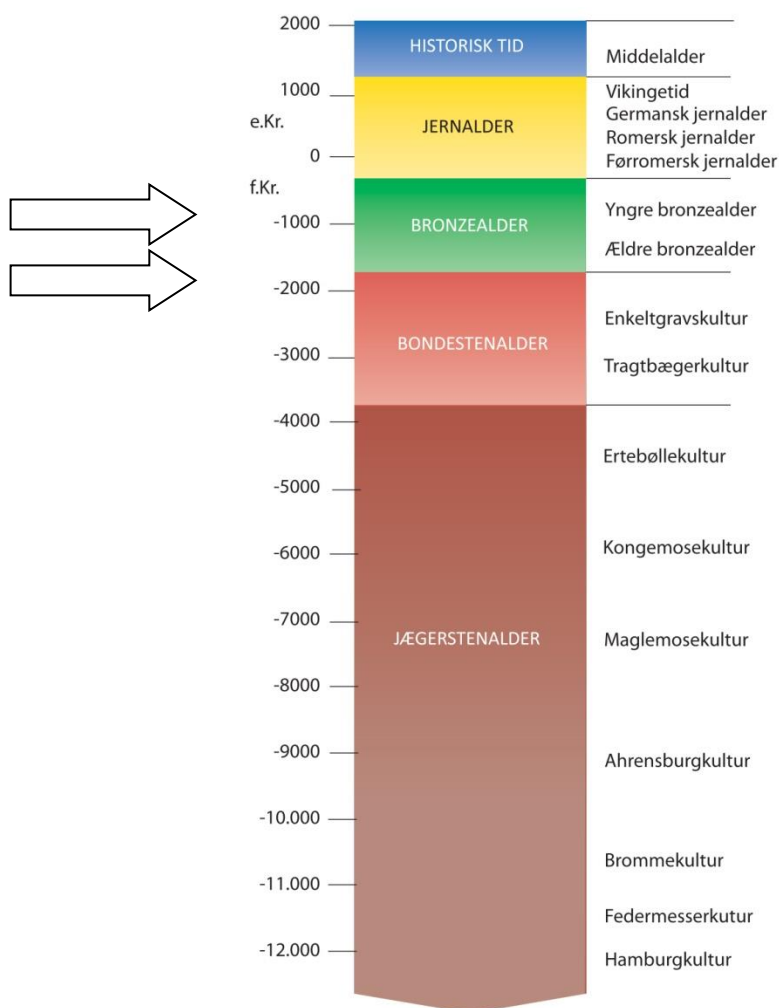
Telefon: 99 31 74 00

E-mail:

historiskmuseum@aalborg.dk

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	2
Undersøgelsens baggrund	2
Lokalområdet i oldtiden	2
Undersøgelsens resultater	3
Huse fra sen bondestenalder	4
Huse fra yngre bronzealder/ældre jernalder	5
Kogegrubefelt	6
Sammenfatning og perspektivering	7
Udgravningsdata.....	8

Indledning

Området omkring Nibe er rigt på fortidsminder og andre spor af aktiviteter fra gammel tid. Selve Nibe by blev grundlagt i Middelalderen og fik købstadsrettigheder i 1727. Uden for byen kendes både gravhøje og bebyggelsesspor fra forhistorisk tid, og en mængde detektorfund fra historisk tid (efter 1000-tallet e.Kr.). Skalhøje, som nærværende udgravning har fået navn efter, er et højtliggende kuperet terræn nordøst for byen. Her findes en fredet gravhøj, Skalhøj, bare 300 m nordøst for udgravningen. Denne rapport handler om udgravningen af 11 hustomter fra sen stenalder og sen bronzealder/tidlig jernalder, og et område med ca. 65 jordovne fra bronzealderen på en sydvendt skråning ved Skalhøje.

Undersøgelsens baggrund

Museet blev kontaktet af Nibe Entreprenør og Transport A/S, der stod i begreb med at byggemodne på et større areal ved Skalhøje (lokalplan 95, Nibe Kommune). Bygherre anmodede om en arkæologisk forundersøgelse. Denne blev foretaget i efteråret 2006, og påviste flere fundområder med fortidsminder i form af bopladsspor og et område med rester af mange jordovne. Fundområderne blev indstillet til egentlig arkæologisk udgravning. På den vestlige del af arealet blev udgravningerne foretaget umiddelbart efter forundersøgelsen. Den østlige del af arealet skulle først byggemodnes senere.

I 2013 blev museet igen kontaktet af bygherre, der nu forberedte byggemodningen af arealets østlige del. Den første del af udgravningen blev foretaget i juni og juli 2013, mens den resterende del blev foretaget fra september til december 2014.

Lokalområdet i oldtiden

Den undersøgte lokalitet ligger på nordkanten af det himmerlandske plateau, der i oldtiden som i dag har været et højtliggende landskab gennemskåret af åer. Nibe ligger på et stort næs, afgrænset mod vest af Limfjorden og mod øst af Binderup Å. På næssets højeste punkter er der mange steder opført gravhøje i forhistorisk tid. Den fredede gravhøj Skalhøj ligger så man kan se både Limfjorden og Binderup Ådal herfra. Generelt kendes mange registreringer af fortidsminder og fund fra gammel tid fra næsset. Det drejer sig mest om gravhøje og genstande fra middelalderen, der er fundet med metaldetektor. Dog er der også tidligere

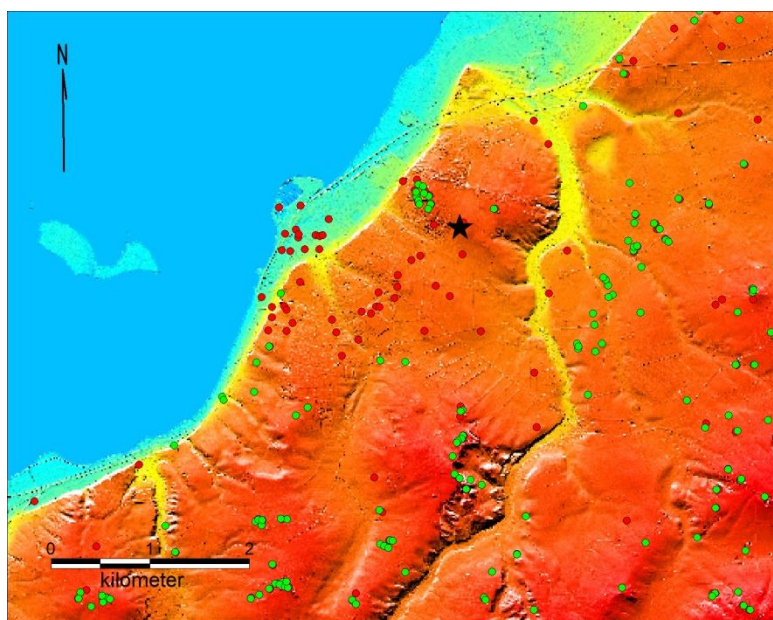

Fig. 1. Højdekort over området. De højeste områder er røde, mens de lavere er grønne og blå. Midt i billedet ses næsset med Limfjorden på en ene side og Binderup Å på den anden. Havneanlægget i Nibe ses lyseblåt på næssets ene side. Udgravningen er markeret med en sort stjerne, mens kendte gravhøje er markeret med grønne prikker, og andre fortidsminder er markeret med røde prikker.

fundet spor af bebyggelse fra forhistorisk tid, helt tilbage fra stenalderen. Placeringen mellem Limfjorden og Binderup Å har givet adgang til fiskeri af forskellig slags samt transport både langs fjorden, men også ind i Himmerland via åen.

Undersøgelsens resultater

Under udgravningen fandtes spor af bebyggelse fra to forskellige perioder: Den sidste del af bondestenalderen og yngre bronzealder. Desuden blev der fundet et område med mange jordovne, kaldet et kogegrubefelt, fra bronzealderen. I bondestenalderen og bronzealderen levede folk i spredte gårde rundt omkring i landskabet. Man levede af at dyrke jorden, holde husdyr, og udnytte de ressourcer, der ellers var i landskabet. Bebyggelsessporene viser os en flig af denne dagligdag. Kogegrubefeltet repræsenterer derimod særlige begivenheder, hvor man sandsynligvis har samledes fra flere husholdninger.

Fig. 2. Luftfoto med oversigtstegning over udgravningen indsat. Hustomter fra den sene stenalder er farvet røde, mens hustomter fra yngre bronzealder er farvet blå. Det område af udgravningen, der er farvet gult, er der hvor kogegrubefeltet lå.

Huse fra sen bondestenalder

Den sidste del af stenalderen kaldes også senneolitikum. På dette tidspunkt er landbruget en gammel tradition, der har været dyrket i Danmark i omkring to årtusinder. Nye vinde er dog begyndt at blæse i og med, at våben og redskaber af metal – bronze er begyndt at strømme til landet via forbindelser til det europæiske kontinent. Tidligere har stort set alle skærende redskaber været lavet af flint. De nye bronzeredskaber fra kontinentet inspirerede de lokale flindhuggere til at fremstille et helt nyt arsenal af redskaber, der efterligner bronzens former. Dette var så krævende, at flinthåndværket udviklede sig til et helt nyt niveau, og nogle af de fremstillingsteknisk mest krævende flintredskaber, der kendes fra Danmark, er fremstillet her, mens bronzen lige så stille vinder ind på flinten som materiale til de finere våben og redskaber.

Under udgravningen ved Skalhøje fandtes dolke og brudstykker af andre redskaber lavet i denne karakteristiske teknik. Der fandtes også mængder af affald fra produktionen af flintaffald. På flintaffald og redskaber sås spor af, at i hvert fald noget af flinten var hentet i flintminer – huller gravet ned til i kridtlag, hvor flinten har ligget, siden den blev dannet for mere end 50 millioner år siden. Flint herfra er ofte af bedre kvalitet end flint, der kan opsamles i jordoverfladen. Flint fra miner har således været eftertragtet i en tid, hvor flinthåndværket var særligt krævende.

Senneolitikum

Senneolitikum (2400 – 1800 f. Kr.) var tidligere kendt som Dolktid på grund af de elegante fladehuggede dolke. Flintdolkene og de andre fladehuggede flintredskaber, som pilespidser og kornsegl, er efterligninger af de tilsvarende redskaber i bronze. I den centrale og sydlige del af Europa var bronzealderen i gang og fund af kobber og bronzegenstande i Danmark viser, at der var tæt kontakt. De toskibede langhuse bliver større og kan nu være op til 47 meter lange og 10 meter brede. Gravskikken varierede meget. Man genbrugte stortstensgravene men byggede også nye stengrave i form af hellekister. Nogle blev begravet i kister lavet af udhulede træstammer hvorover man opførte en jordhøj.

Fig. 3. Spydspids eller minidolk fra en af hustomterne ved Skalhøje.

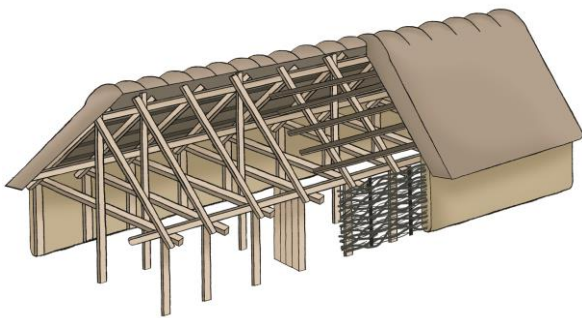

Fig. 4. Illustration af, hvordan et toskibet langhus var opbygget.

Fig. 5. Skitse af tværsnittet af et toskibet langhus hvor gulvet er forsænket.

I senneolitikum boede man i såkaldt toskibede langhuse. Som navnet antyder, har husene været aflange, og de kraftige tagbærende stolper midt i husenes længderetning har givet indtryk af to 'skibe', når man stod inde i huset (se fig. 4). Væggene blev opbygget af mindre stolper med fletværk imellem. Fletværket blev påklasket en blanding af ler og komøg for at tætte væggene. Nogle gange blev gulvniveauet eller dele af det sænket. Det var tilfældet for de seks hustomter fra senneolitikum ved Skalhøje. Til venstre ses en skitse (fig. 5) af et tværsnit gennem et toskibet langhus, hvor gulvet er forsænket. På bopladsen ved Skalhøje fandt vi rester efter stolpekonstruktionen i fire af de seks hustomter, men spor efter vægstolper var kun bevaret i ét tilfælde. Her kunne man se, at væggen ikke havde været funderet nede i forsænkningen som på tegningen. Derimod havde der været en lille kant ved siden af forsænkningen langs indersiden af husets vægge. Samtidig var det kun gulvets østligste del, der havde været forsænket. Det samme gjorde sig gældende for fire andre hustomter, mens et lille udhus havde helt forsænket gulv.

De seks huse har sandsynligvis ikke stået på bopladsen

samtidig. Nærmere må man tænke sig, at nogle af dem har afløst hinanden. Da husenes bærende konstruktioner blev bygget i træ, har deres levetid været begrænset, og på et tidspunkt har man opgivet at vedligeholde, og i stedet bygget et nyt hus tæt på. Efter husene var revet ned, blev forsænkningerne hurtigt fyldt op med affald fra bopladsen. I alle hustomter med forsænket gulv fandtes potteskår og flint fra den dagligdags redskabsproduktion.

Huse fra yngre bronzealder/ældre jernalder

Under udgravningen fandtes også fem hustomter af såkaldte treskibede langhuse. Tre af dem kunne dateres til yngre bronzealder, mens to kan være fra yngre bronzealder eller ældre jernalder. De treskibede langhuse minder om de toskibede langhuse, men med den forskel at taget bæres af to rækker stolper i midten af huset, hvilket giver indtryk af tre 'skibe', når man står i huset. I yngre bronzealder forsænker man ikke husenes gulve. Hvad der er tilbage af hustomterne er stolpehullerne, hvori de tagbærende stolper har stået, og i heldige tilfælde også stolpehuller efter vægstolper og skillevægstolper. I to af tomterne efter treskibede langhuse ved Skalhøje er der bevarede vægstolpehuller, mens der i en

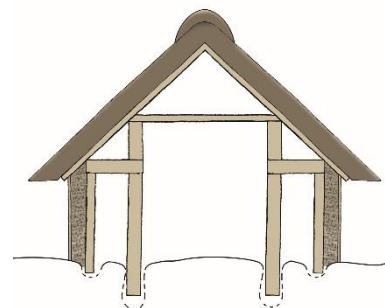

Fig. 6. Skitse af tværsnittet af et treskibet langhus.

tredje hustomt sås stolpehuller efter en skillevæg inde i huset. Denne skillevæg har sandsynligvis adskilt den del af huset, der blev brugt som stald, fra beboelsesdelen. Fra den ældre bronzealder og frem findes der talrige beviser for, at langhusene kunne være indrettet med stald i den ene ende og beboelse i den anden.

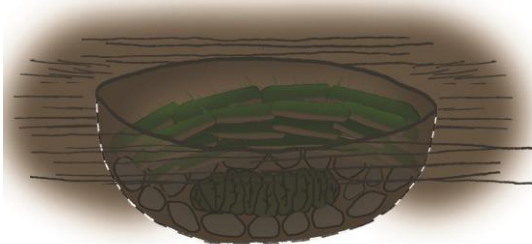
Kogegrubefelt

Under udgravningen fandtes et såkaldt kogegrubefelt. Det er et område, hvor der er anlagt et stort antal jordovne eller kogestensgruber, se faktaboks til højre. Kogestensgruberne er blevet brugt til at tilberede kød i. Det bemærkelsesværdige ved dem er, at de ikke ligger på en boplads, men lidt for sig selv. Kogegrubefeltet er altså et særligt sted, man er gået hen for at tilberede kød.

Kogegrubefelterne blev brugt i bronzealderen. Som sagt levede man på dette tidspunkt på små gårde. Bestanden af husdyr har i de fleste husholdninger ikke været stor, og det har således ikke været mange gange om året, man slagtede og fik frisk kød. Hvor ofte man supplerede med jagt, er dog vanskeligt at sige. Under

Kogestensgrube

Kogestensgruber er fortidens kuglegrill, hvor man har tændt op og stegt på eftervarmen i en lukket beholder. I stedet for grillkul og tændvæske har de tændt bål i et hul i jorden og varmet sten op. Stenene har så afgivet varme til stegen, og hullet blev lukket med græstørv eller bare til dækket med jord. Fortidens mennesker har nok haft stegen pakket ind, så den ikke knasede alt for meget, når den efter et par timer i jorden var gennemstegt og klar til servering.

alle omstændigheder fortæller en kogegrube i et kogegrubefelt om en særlig begivenhed, hvor man har nydt et festmåltid. I sådan en festlig begivenhed har den husholdning, der havde tilvejebragt kødet, selvfølgelig deltaget, men de har nok også inviteret deres naboer. På den måde kunne man pleje sit netværk og få frisk kød lidt oftere. Under udgravningen ved Skalhøje fandt vi ca. 65 kogestensgruber. Desværre ved vi ikke meget om, hvor længe kogegrubefelterne var i brug. Anlægger man én eller nogle få kogegruber på et kogegrubefelt om året over en årrække, kan det blive til mange, men det tager nogle år at nå til 65. Hvis det kun var én husholdning, der anlagde kogegruber på et bestemt kogegrubefelt, må tradition have været en stærk komponent i, at man vendte tilbage til det samme sted i noget nær en menneskealder. Var det flere husholdninger, der anlagde kogestensgruber på det samme kogegrubefelt, vil det forkorte kogegrubefeltets levetid.

Fig. 7. Den øverste tegning herover viser en stenforet kogestensgrube med bål i. På tegningen neden under er ilden blevet slukket, og en indpakket steg er lagt på de varme sten og dækket med græstørv. På fotoet neden under ses et tværsnit af en af de kogestensgruber, der blev udgravet ved Skalhøje.

Men pladsen vil under alle omstændigheder have haft en særlig betydning, i og med at de festlige begivenheder omkring tilberedelsen af frisk kød foregik her gang på gang.

I den sydlige del af koge grubefeltet fandtes to stolpehuller, der påkaldte sig opmærksomhed:

Stolpehullerne indeholdt stumper af brændt ler med spor af vidjer. Der kan være tale om resterne af en lerovn. Da noget af jorden fra stolpehullerne blev siet, viste det sig at begge stolpehuller indeholdt forkullede kornkerner. Stolpehullerne lå med 2,6 meters mellemrum. Måske har de støttet et lille tag eller en overdækning til en ovn til tørring af korn.

Nord for Aars blev der for nogle år siden undersøgt et noget større koge grubefelt. Her fandtes, ud over en masse kogestensgruber, to skaktformede huller med mange forkullede korn. Hullerne blev fortolket som en slags opbevaringssiloer til korn. Det kunne altså se ud som om der nogle gange er andre aktiviteter i spil på koge grubefelterne, end tilberedelse af kød. Både tørring og opbevaring af korn virker umiddelbart som mere langsigtede aktiviteter end tilberedelsen af et festmåltid. Forhåbentlig vil fremtidige undersøgelser give os mere viden om, hvordan disse forskellige aktiviteter spillede sammen på koge grubefelterne.

Sammenfatning og perspektivering

Senneolitikum kan på mange måder ses som en optakt til bronzealderen i Skandinavien. Længere mod syd i Europa var bronzealderen begyndt, og mange af de tendenser, der ses i bronzealderen, starter i senneolitikum. Bronzealderen, og ligeledes senneolitikum, var en tid hvor forbindelser havde stor betydning, se faktaboks til højre. Bronzens forekomst i Norden bevidner, at langdistancekontakter blev opretholdt over det europæiske kontinent. Nyere fund viser, at det ikke kun var ting, der flyttede sig via byttehandler eller gavegivning, men også mennesker, der rejste. Rejser over lange afstande har dog sandsynligvis ikke været alle beskåret. Men langdistancekontakterne må have hvilet på lokale netværk. Koge grubefelterne viser os en flig af, hvad der fik sådanne netværk til at hænge sammen på helt lokalt plan. I senneolitikum var vandvejene vigtige transportkorridorer gennem landet, og selvom hesten kom til det danske område i bronzealderen, beholdt vandtransport sin vigtighed. Ved Skalhøje har man sandsynligvis boet tæt på et trafikalt

Bronzealder

Metallet bronze lægger navn til den tidsalder, der tog sin begyndelse i Danmark omkring år 2000 f.Kr. Mennesket havde fundet ud af, at tin og kobber kunne smeltes sammen ved høje varmegrader. Det blev til en legering, som var et nyt sejt materiale, der kunne formes langt mere alsidigt end flinten og stadigvæk måle sig med sten i hårdhed. Dertil var det et fantastisk smukt materiale, som hurtigt blev eftertragtet til våben, redskaber og smykker. I bronzealderen blev sværdet opfundet, og hesten blev en integreret del af husdyrene.

Tin og kobber fandtes kun enkelte steder i Europa, og hvis man ville fremstille bronzesager var det nødvendigt at skabe handelskontakter på tværs af Europa. Handlen med bronzen åbnede op for handel med mange forskellige eksotiske varer. Og mindst lige så vigtigt var de nye tanker, ideer og livssyn, som blev skabt, når fremmede folk rejste og opdagede nye skikke og oplevede, hvordan andre under fremmed himmelstrøg levede, troede og døde. De mange kulturmøder i bronzealderen satte også sit præg på samfundet i Norden.

knudepunkt gennem nærheden til udløbet af Binderup Å i Limfjorden, hvor egne af det indre Himmerland er blevet bundet sammen med Limfjordsegnene. Det har givet en god placering til at pleje sine netværk i videre forstand.

Udgravningsdata

Skalhøje II, Nibe

- Nordjyllands Historiske Museum jnr. 5684
- Fund & Fortidsminder: 120514 sb 157
- Kulturstyrelsen jnr. 2009-7.24.02/NJM-0034
- Bygherre: Nibe Entreprenør og Transport A/S
- Undersøgt areal: 9.900 m²
- Deltagere i udgravningen:
  - Arkæolog Karen Povlsen
  - Museumsinspektør Lone Andersen
  - Arkæolog Christian Vrængmose Jensen
  - BA Andreas Hegner Reinau
- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.) opbevares på Aalborg Historiske Museum, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg